

MİLLÎ MÜCADELENİN DIŞ POLİTİKASI

Oysa Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlatılan Milli Mücadele'nin dış politikasında içinde yaşanan dünyanın gerçeklerini gören bir anlayış vardır. Savaş sonrasında Batı kamuoyunun tekrar uzunca sürecek bir savaşa izin vermeyeceği gerçeği biliniyor ve dile getiriliyordu. Yine galip devletlerin savaş sonrasında statükoları belirlemede hemfikir olmadıkları gerçeği yani İtilaf Devletleri'nin aralarındaki ayrılıklar biliniyor ve değerlendiriliyordu. Özellikle bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa ile diyaloga girilmişti. Böylece zaman zaman İngilizler tarafından dile getirilen bir gücü diğerine karşı kullanma ve ayrı ayrı görüşmelerle İngiltere'yi yalnız bırakma politikası başarı ile yürütülüyordu.

Hepsinden önemlisi Anadolu'daki hareket siyasi ve askeri olarak örgütlenmesini tamamladıktan sonra bir anlamda Milli Mücadele'nin temeli olan Misak-ı Milli'yi gerçekleştirme azim ve kararlılığını yani bağımsızlık için sonuna kadar mücadele edileceğini söylüyordu. Bağımsızlık ve toprak bütünlüğü için mücadele yanında Mustafa Kemal Paşa'nın belirlediği Milli Mücadele'nin dış politikasında her ülke ile barış ve görüşme yolunu açık tutarak milli hedeflere ulaşmayı sonuna dek sabırla yürütmüştür. Özellikle bu anlamda Sovyetler Birliği'ndeki yeni rejim ile kurulan ilişki çok anlamlıdır. Böylece Sovyetler Birliği ile ilişkiler geliştirilerek Batı'ya bir mesaj verilmeye çalışılmış ve Batı'ya karşı gerekirse Sovyetler ile birlikte hareket edilebileceği gösterilmiştir. Batı'da bunu fark etmiş ve Türkiye'nin Bolşevik olabileceği endişesini dile getirmiştir.

Sonuçta Milli Mücadele'nin dış politikasının hedefleri; Misak-ı Milli'yi uygulamak, Türkiye'nin dış ülkeler nezdinde tanınmasını sağlamak, çeşitli savunma, saldırmazlık, dostluk ve ittifak antlaşmalarının çerçevesi içinde maddi ve manevi yardım elde etmeye çalışmak ve bu amaçlara ulaşabilmek için her türlü propaganda amaçlarına baş vurmak olarak özetlenebilir.

Şimdi Milli Mücadele döneminde yürütülen dış politikada önemli bir yer tutan Türk Sovyet ilişkilerine geçebiliriz. I. Dünya savaşı sonrası ülkenin içinde bulunduğu güç şartlar, yeni Türk Devletinin kurulabilmesi için, başta İngiltere olmak üzere İtilaf Devletlerine karşı verilecek mücadelede dışardan yardım alınmasını zorunlu kılıyordu. Bu gerçeği fark eden Mustafa Kemal Paşa, yardım sağlanabilecek ülke olarak, 1917 Bolşevik İhtilali sonrası kurulan Sovyet Rejimini görüyordu. Çünkü Batılı Devletler (özellikle İngiltere) Türkiye'yi düşman gördükleri kadar, Rusya'daki yeni rejimi de kabul etmeyip ona karşı tavr almışlardı.

Bu durumda ortak düşmana karşı Türkiye ve Rusya'nın karşı koymaları tabii şartlardan doğan bir dostluğu, yani Türk – Sovyet dostluğunu başlatmıştı.

Türk – Rus yakınlaşması ve işbirliği, tabii bir olay gibi görünüyorsa da; Rusların Türkiye'ye karşı olumlu bir tavır izlemeleri onların dış politikalarının bir gerçeği idi. Bolşevikler iktidara geldikten sonra 1917 aralığının ilk günlerinde yayınladıkları bir bildiri ile Rusya'da yaşayan bütün milletlerin bağımsızlıklarını tanıdıklarını ilan etmişlerdi. Bunu takiben, 1 Mayıs 1919 günü Komintern İcra Komitesi “Dünya İşçilerine” yayınladığı bir bildiride, Türkiye'ye de yer ayırmış ve Anadolu'daki hareketin başarıya ulaşarak, kendi “kıızıl ordu”sunu ve “köylü sovyetlerini” kurmasını istemişti. İşte, 1919 yazı sonlarına doğru, uzaktan uzağa karşılıklı iyi niyetleri belirtmeyle başlayan bu ilişki; Mustafa Kemal Paşa'nın 23 temmuzda Erzurum Kongresi'ndeki konuşmasında Sovyetleri öven sözler söylemesi ve bunu takiben Sivas Kongresi'nden iki gün sonra 13 Eylül 1919'da Sovyetlerin “Türkiye İşçi ve Köylülerine” hitaben ikinci bir demeç yayınlayarak Milli Mücadeleyi desteklemeye hazır olduklarını belirtmeleri ile geliyordu. Yalnız, kurulacak olan ilişkide iki tarafın beklediği şeyler farklıydı. Şöyle ki, Anadolu'daki direniş hareketini başlatanlar ve özellikle Mustafa Kemal paşa açısından bu ilişkiden beklenen, Rusya'daki yeni rejimle iyi komşuluk ve işbirliği sonucu onlardan silah yardımı sağlayarak, ortak düşman olan “emperyalistler”e karşı mücadele vermektir. Mustafa Kemal Paşa'nın bu beklentilerinin Milli Mücadele'nin genel dış politikası üzerinde de etkili olduğu ilke olarak ileri sürülebilir. Bu sayede Rusya'da yeni kurulan rejimi benimsemeyen ve ona savaş açan batılı devletlere ve özellikle İngiltere'ye karşı, Ruslarla iyi ilişkiler içinde bulunarak bir güç birliği elde edilmiş olacak; bu güçbirliği aynı zamanda Türkiye açısından da batıya karşı sürekli olarak kullanılabilir bir tehdit vasıtası olabilecekti. Ruslar ise, Anadolu'daki hareketi, batılı emperyalistlere karşı savaş veren ve ona karşı duran bir hareket olarak değerlendirmekle birlikte, bu hareketin Müslüman halkların uyanışında bir örnek teşkil edeceğini ve bu sayede onların da ayaklanabileceğini bundan ise, batılı devletlerin zarar göreceğini hesaplayarak “Burjuva Milliyetçi” ihtilalini bir “proleter” ve “köyü” ihtilaline döndürmeyi, yani, Türkiye'de Sovyet sistemine benzer bir sistem kurmayı amaçlıyorlardı. Ayrıca, Türkiye ile kurulan ilişkileri batılı devletlerle yürüttükleri müzakerelerde bir koz olarak kullanmayı düşünüyorlardı. İki tarafın beklentileri yaklaşık olarak yukarıda söylediğimiz şekilde olmasına rağmen; Anadolu, İngilizlerin desteğini almış bulunan Yunan Ordusu tarafından işgal edilme tehlikesini yaşarken, Rusya'daki yeni rejim de henüz oturmamıştı. İngilizlerin desteklediği Çarlık taraftarı generaller yeni rejime karşı silahlı mücadele halinde olduğu gibi, Kafkasların denetimi İngilizlere geçmiş ve buralarda İngilizlerin teşvikiyle Sovyetlere karşı bir tavır almış

devletçikler kurdurulmuştu. İngiltere, Boğazlar ve Karadeniz yoluyla Batum üzerinden bu Sovyet aleyhtarı generallerin savaşıını sürekli olarak takviye ediyordu.

İki ülke açısından da şartların güçlüğü ortadaydı. Mustafa Kemal ve Milli Mücadelenin komutanları arasında Sovyetlerden yardım temin etme konusunda bir takım yazışmalar olmuştur.

Sonuçta Türk – Sovyet ilişkileri, Ankara’da 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi’nin açılmasından sonra resmi bir nitelik kazanmıştır. 26 Nisanda Büyük Millet Meclisi Başkanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa’nın imzasını taşıyan ve Lenin’e gönderilen mektup “Türkiye Büyük Millet Meclisinin Moskova Sovyet Hükümetine Birinci Teklifidir.” Emperyalistlere karşı mücadelede Rusya Bolşevikleri ile askeri harekatı birleştirmek, Kafkas Seddi’nin yıkılmasında, Sovyet kuvvetlerinin Gürcistan’a, Türk birliklerinin de Ermenistan’a karşı harekatını, Azerbaycan’ın da Sovyet Rusya’ya katılmasının kabulünü, silah, cephane, para yardımı sağlanmasını isteyen bu teklifin Lenin’e 1 Haziranda ulaşması üzerine Dışişleri Komiseri Çiçerin 2 Haziranda karşılık vermişse de, Bu Türkiye’nin beklediği cevap sayılmazdı. Çiçerin’in cevabından önce, Meclisin açılmasını müteakip kurulan hükümette Hariciye Vekilliğini üstlenen Bekir Sami (Kunduh) Bey başkanlığındaki bir heyet Moskova’da görüşmeler yapmak üzere 11 Mayısta Ankara’dan hareket etmişti. Türk delegelerince bu karmaşık ortamda Moskova’da sürdürülen görüşmeler sonunda, 24 Ağustos 1920’de bir dostluk anlaşması taslağı hazırlanmış; fakat, bu anlaşmanın ve bunda taahhüt edilen yardımın geçerli olabilmesi için de Ermenilere Van, Muş ve Bitlis vilayetlerinden yer verilmesi şartı getirilmiştir.

Görüşmelerin çıkmaza girmesi üzerine Yusuf Kemal Bey Anadolu’ya geri dönmüş ve 18 Eylül 1920 tarihinde Trabzon’dan çektiği telle, “dostluk anlaşması projesi”ni ve Bekir Sami Bey’in raporunu Ankara’ya bildirmişti. Bundan sonra ise Ermenilerin tutumlarının giderek olumsuzlaşması üzerine, Doğu cephesinde 28 Eylül 1920 günü başlayan ve süratle gelişen ileri harekat neticesinde 30 Eylülde Sarıkamış ve Merdenek ele geçirilmiş bunu müteakip bir aylık bir beklemeden sonra 28 Ekim 1920’de başlayan ikinci bir harekat ile 30 Ekimde Kars geri alınmış ve 2/3 Aralık 1920’de Ermenilerle yapılan Gümrü Anlaşması neticesinde Sovyetlerle aramızda anlaşmazlık teşkil eden bir konu ortadan kaldırılmıştır.

Türk birliklerinin doğudaki harekatı gerçekleştirmesinden evvel, mayısın son haftasında Sovyetler Birliği’nden resmi olmayan ilk temsilci Ankara’ya gelmişti. Bunu başkatip derecesinde Umpal Angarski başkanlığında kalabalık bir heyetin Türkiye’ye gelmesi takip eder. Bundan sonra da 21 Kasım 1920’de Moskova büyükelçiliğine tayin edilen Ali Fuat

(Cebesoy) Paşa ile birlikte İktisat Vekili Yusuf Kemal ve Maarif Vekili Rıza Nuri Beylerden oluşan kalabalık bir heyet 1920 yılı aralık ayı başında Ankara'dan ayrılır. İlk Rus elçisi de aynı tarihlerde Türkiye'ye gelmek üzere hareket etmişti. Moskova'ya varan heyet 16 Mart 1921'de Türk – Rus dostluk anlaşmasını imzalar. Böylece Sovyetlerle olan ilişki şekillenmiş olur ve Doğu Cephesinin kuvvetlenmesi üzerine batıdaki birliklere de yardım edilebilmiştir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız Türk –Sovyet yakınlaşması beraberinde bazı yeni durumları da getirir. Şöyle ki, bu ilişkiler sonucu doğan ortamda Ankara'da, komünizmin çok iyi karşılandığı bir hava esmeye ve her ne pahasına olursa olsun Sovyetlerle anlaşmanın ve uyuşmanın tek çıkar yol olduğu savunulmaya başlanmıştı. Gerek mecliste gerekse Hakimiyet-i Milliye gazetesinde çıkan yazılarda bu hava görülmekteydi. Başlangıçta Türk Sovyet ilişkilerini tereddütle karşılayan Kazım Karabekir Paşa; "...şimdiye kadar Bolşeviklerle temas etmek veya etmemek, yani dostluk ve düşmanlık cereyanlarına şimdi bir de Türkiye'de Bolşevik tarz-ı idaresi lüzumu daha mühim ve muhlik surette karışmış oluyordu..." demektedir.

Bu yakınlaşma Türkiye açısından "Sovyet yardımını temin etme" fikrinden kaynaklanırken, Sovyetler açısından da Müttefiklere karşı savaşı dolaylı yollardan yürütmek düşüncesinden kaynaklanıyordu. Bu yakınlaşmanın ideolojik mahiyetteki ikinci yönü ise, pek belirgin olmamakla birlikte, aşağıdaki konular ilke olarak ileri sürülebilir. Sovyetler Türkiye'ye yardım ederken, Anadolu'nun Bolşevikleştirilmesi yolunda ısrarlı davranmamışlar; ancak, Asya'daki ülkelerin "Milli Demokratik Devrimlerini" destekleyerek onların sosyalist aşamaya kendiliğinden yaklaşmasını düşünmüşlerdir. Milli Mücadeleyi yürüten komutanlar ise, meseleye sadece yardım temin etmek fikriyle yaklaşmışlar; bunun temin edilmesinin Bolşevikleşmek şartına bağlanması halinde, iktidarın kendi ellerinde kalması şartıyla buna razı olur gibi görünmüşler, bu arada pek çoğu "Sovyetlere hoş görünmek" düşüncesiyle hareket eden Anadolu'daki solcu gruplara yeşil ışık yakmışlardır. İşte, Yeşil Ordu'da bu sol gruplardan birisi olarak değerlendirilebilir. Sovyet yardımının Bolşevikleşmek şartına bağlı olmadığına anlaşılması ve Yunan ileri hareketinin kademeli olarak durdurulması üzerine Milli Mücadelenin komutanları sol gruplara karşı müsamahakar davranışlarına yavaş yavaş son vermişler ve bir süre sonra da batı ile yakınlaşma politikası içine girdiklerinden bu tür hareketleri bastırma yoluna gitmişlerdir.

Yukarıda söylediğimiz gibi batılı büyük devletlerce Birinci Dünya savaşı sonrası her taraftan işgale uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'ndan Avrupa modeline uygun bağımsız bir Türk Milli Devleti kurmak amacıyla olan Mustafa Kemal Paşa bu amacının ifadesi olan

Misak-ı Milli'yi dış politikasının temel dayanağı yapmış ve bunu gerçekleştirme yolunda Sovyetler ile imzalanan antlaşma ile önemli bir adım atmıştı.

Böylece Mondros Mütarekesi sonrası Paris Barış Konferansında gizli antlaşmalar çerçevesinde amellerini gerçekleştirmeyi deneyen batılı devletler, bunun mümkün olmadığını, Anadolu'daki hareketin Doğu'da Ermenilere ve Batı'da Yunanlılara karşı kazandığı zaferler sonrasında Milli hareket ile diplomatik temas yolunu açmışlar ve Londra Konferansına uzun tartışmalardan sonra Ankara'nın çağrılması gerçekleşmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararı ile Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in başkanlığında bir heyet ile Londra Konferansına katılmıştır. Bu konferanstan batılı devletlerin beklediği Sevres Antlaşmasında bazı değişiklikler yapmaktır. Şüphesiz Ankara batılı devletlerin niyetini biliyordu. Ama bu konferans Ankara'nın Misak-ı Milli'yi ve isteklerini dünya kamuoyuna duyurması için iyi bir fırsattı ve bu kullanılmalıydı. Oysa 21 Şubat'tan 12 Mart 1921 tarihine kadar devam eden görüşmelerde Ankara'nın Misak-ı Milli'yi gerçekleştirmedeki kararlılığı görülecektir. Nitekim Ankara temsilcisi olan Bekir Sami Bey'e bu konuda kesin talimat vermiştir.

Ankara'nın bu talimatına yani Misak-ı Milli ilkelerinden kesinlikle taviz verilmemesi yolundaki uyarısına rağmen Bekir Sıtkı Bey ile İngiliz, Fransız ve İtalyan temsilcileri arasında görüşmeler yapılmış ve andlaşmalar imzalanmıştır.

Ankara'nın istediği; Trakya'da 1913 sınırlarına dönülmesi, Batı Trakya'nın Türkiye'ye bırakılması, İzmir'in işgaline son verilmesi, İstanbul'dan Batılı devletlerin çekilmesi, boğazların Türk egemenliğine bırakılması idi. Oysa Bekir Sami Bey'in Ankara ile görüşmeleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayını almadan imzaladığı antlaşmalar ile Anadolu'daki Milli Mücadele'nin üzerine oturduğu bağımsızlık ve milli devlet ilkelerini gözetmeyen, sömürgeci anlayışın devamını ve Anadolu'nun paylaşılmasını öngören bir anlayış yatıyordu. Şüphesiz Bekir Sami Bey'in imzaladığı bu andlaşmalar Ankara tarafından onaylanmamış ve kendisi Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından şiddetle eleştirilmiştir.

Londra Konferansında isteklerini gerçekleştiremeyen batılı devletler Yunanlıları ileri harekate geçirerek amaçlarını gerçekleştirmek istemişlerdir. Ama bilindiği gibi İkinci İnönü, Sakarya Meydan Muharebesi ve son darbeyi Başkomutanlık Meydan Muharebesi ile yiyen Yunan birlikleri Anadolu'dan çıkartılmıştır.

Bütün bu gelişmeler boyunca diplomasiyi ve görüşmeler yolu ile amaçlarını gerçekleştirmek isteyen Milli hareket ve onun önderi Mustafa Kemal Paşa her seferinde Sevr'den ufak ufak taviz verme ile karşılaşmıştır. Oysa Anadolu'daki hareketin istediği içinde

yaşanılan dünyada diğer milletlere gösterilen saygı ve anlayışın Türk Milleti'ne de gösterilmesi ve onun haklı isteklerinin karşılanmasıdır.

Ama bu süreç boyunca İtalyanlar Antalya bölgesinden öncelikli olarak çekilmeye başlamışlar ve daha sonra Fransızlar ile uzun süren görüşmeler neticesinde 20 Ekim 1921'de Ankara'da bir antlaşma imzalanmıştır. Ankara İtilafnamesi ile Fransa ile savaşa son veren Ankara böylece Sovyetler Birliği ile yapılan antlaşmadan sonra Doğu sınırlarının güvenliği yanında Güney sınırlarını da güvenlik altına alıyor ve böylece buradaki birliklerini batı cephesine kaydırma imkanı elde ediyordu.

Şüphesiz bu antlaşmanın siyasi anlamı daha da önemliydi. Böylece Ankara, Fransa ve İtalya ile anlaşarak İngiltere'yi yalnız bırakmış oluyordu. Batılı bir devlet tarafından tanınan Ankara'nın bu diplomatik başarısı savaş sonrası uygulanan politikaların ve Paris Barış Konferansı'nda İngilterenin yürüttüğü politikaların ve Anadolu'ya yönelik Yunanlıları destekleyerek yürüttüğü stratejilerinde iflası demektir. Şüphesiz diplomasi alanındaki bu başarının siyasi alandaki getirileri yanında İtalya ve Fransa'dan sağlanan askeri malzemelerin temini gibi başka yönleri de vardı.

Böylece batılı ülkelere karşı Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü dış politika Sovyetlere dayandırırken bir yandan da batılı güçler arasındaki fikir ayrılıkları ve çıkar çatışmalarından da çok iyi yararlanmış ve bu fark edilerek batılı güçler arasındaki farklılıklar yürütülen diplomaside çok iyi kullanılmış ve bundan olumlu sonuçlar alınmıştır.

Ayrıca Anadolu'daki Milli hareket Batı'nın baskı veya boyunduruğu altında bulunan İslam ülkelerinin desteğini kazanmak için İslam faktörünü, yani dini temayı da kullanmıştır. Özellikle Hindistan Müslümanlarının yarattıkları hilafet akımı belli bir ölçüde etkili olmuştur. Bu akım Türk tezini ve haklılığını dünya kamuoyuna duyurmak yanında, Türk Milletine en zor anlarında maddi ve manevi yardımda bulunmuştur. Yine Ankara Hükümeti'nin Afganistan ile antlaşma imzalaması, Suriye ve Irak'taki direniş yanlısı kişi ve gruplarla işbirliğine girmesi İngiltere ve Fransa'yı tedirgin etmiştir. Gerçekten de bu sırada İslam ülkelerinde Türk Milli Mücadelesi, Müslüman milletlerin batı egemenliğine karşı başkaldırışının öncüsü olarak görülmeye başlanmıştır. Gelişmelerden özellikle İngiltere ve Fransa etkilenmiştir. Doğu'da genel bir İslam İhtilali'nin korkusuna kapılmışlardır.

Sonuçta Milli Mücadele döneminde bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından yönlendirilen Türk dış politikası yeni ve milli bir devlet kurma çabasıdır ve bir anlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş diplomasisini oluşturmuştur. Milli Mücadelenin askeri ve diplomatik

safhasını başarıyla sonuçlandıran Türkiye, Lozan Barış Antlaşması ile savaş sonrası statükoyu değiştiren ilk ülke olarak uluslararası alanda resmen tanınmıştır.

OKUMA LİSTESİ

1. Yahya Akyüz, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922)*, Ankara, 1975.
2. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Ankara, 1983.
3. Yusuf Hikmet Bayur, *Türk Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara, 1973.
4. Ömer Kürçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, Ankara, 1973.
5. Mim Kemal Öke, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918-1926*, Ankara, 1992.
6. Ahmet Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih 1919-1939*, Ankara, 1953.
7. Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara, 1982.